GLASUL MINORITĂȚILOR

Anul II Luna Oct. – Dec. 1924 Nr. 10 – 12

Discursul P. S. S. Gustav Carol Majláth, Episcopul Ardealului,

ținut în Senat la 2 Novembrie 1924.

Domnule Președinte, Domnilor Senatori!

Deși în vorbirea la mesaj, durere nu s'a făcut mențiune de milioanele, cari și dacă vorbesc altă limbă, decât marea majoritate a țării, dar nu stau cu nimic înapoia ei, în credința către Rege, în dragostea plină de jertfă a patriei comune și în respectarea legilor: totuși știm că acea nobilă inimă de rege își iubește fiecare supus și dorește, ca și noi, ca cetățeni ai României-Mari, purtători de sarcini comune, să avem parte de un tratament drept. Deci când — pentru a nu cădea în greșala de a le repeți, căci în mare parte sunt aceleaș — îmi însușesc doleanțele expuse aici zilele trecute de frații protestanți, în numele episcopilor și credincioșilor catolici ai părților alipite României, mai adaog următoarele. Cele mai multe le înșir numai sumar, ca să nu abuzez de binevoitoarea Dv. bunăvoință și ca să dau posibilitate înaltului guvern, ca față de aceste doleanțe ale noastre să binevoiască a dovedi și pentru marile noastre interese religionare și culturale acea bunăvoință, care am găsit-o pe partea d-lor la contactul personal.

Măsurile guvernelor de până acum au atăcat baza de existență a instituțiunilor noastre catolice: în temeiul legii agrare statul a expropriat averile menite să le susțină fără ca să fie dat o recompenză pentru ele. Numai guvernul Averescu a dat odată școlilor noastre secundare un ajutor de 800.000 Lei, când noi înainte de aceea primeam aproape 4 milioane ajutor dela stat.

Şi la distribuirea pământelor expropriate, Biserica catolică în tot locul a fost preterată, aşa că deşi s'au expropriat posesiunile întinse ale Statului rom. catolic din Ardeal, 118 parohii şi 71 filii nu şi-au primit mica porţiune prevăzută lor chiar prin lege. Astfel bisericile catolice au scăpat $7^1/_2$ mii jugăre, ce ar fi trebuit să primească după prevederile legii agrare.

Iar când spiritele gata de jertfă caută să suplinească ajutorul pierdut dela stat, prin impunere voluntară, autorităţile administrative interzic şi împiedică încassarea cultului bisericesc, cu toate că legile în vigoare şi acum pentru Ardeal (art. 6 al legii XXVII din 1876 şi art. 10 al legii XXVII din 1907) impun organelor administrative, ca să fie în ajutorul bisericii la împlinirea servituţilor bisericeşti.

Statul deşi a ajuns să moştenească moşii întinse şi uzine, nu împlineşte nicăiri îndatoririle legate de acelea, la cari a fost obligat ca patron. Bisericile, locuinţele parohiale, şcolile de sub patronatul Ministerelor Domeniilor şi Finanţelor toate au pornit spre ruină!

E mare nedreptate şi aceea, că statul de o parte a interzis comunelor politice, ca să dee mai departe şcolilor catolice ajutorul de susţinere, luat asupra lor de un timp mai îndelungat, de altă parte vrea să reocupe pentru comună sau pentru stat, edificiile şcolilor catolice patronale, lăsând şcoala catolică fără adăpost, prin urmare cetăţenilor catolici li-se face imposibilă educaţia copiilor în religia catolică.

Şcolile cu patronat comunal aproape toate au un trecut secular. Ele s'au înfiinţat aşa, că unde locuitorii comunei erau toţi catolici, spesele şi construirea edificiilor necesare şcolilor le-a luat asupra sa „comunitatea“, care era autoritate bisericească şi politică în aceeaş persoană juridică. Aşa s'a întâmplat în multe locuri, că edificiul a stat pe numele comunei politice, dar a rămas decenii întregi cu tot dreptul proprietatea şcolii susţinute de biserica catolică.

Guvernul maghiar totdeauna a şi respectat îndatoririle patronale luate asupra lor de comunele politice către şcolile catolice şi — afară de un singur caz — comunele nici nu au încercat să reclame înapoi asemenea edificii şcolare. Dar şi în acel caz, Curtea de Casaţie reg. ung. a interzis luarea înapoi. Acum la propunerea autorităţilor subalterne d-l Ministru al In-

strucțiunii vrea să ia înapoi 16 ori și mai multe edificii școlare, lăsându-ne școlile fără adăpost.

Nu s'au respectat nici garanțiile internaționale, cari asigură cetățenilor, cari nu sunt de limba română, liberul uz al limbii materne în școlile lor și tot așa în viața publică.

Dl. Senator Predescu *(întrerupe)*: trebue învățat și românește.

În județul Ciuc — a continuat episcopul Majláth — unde locuitorii toți sunt de limba maghiară, s'au trimis învățători din regat, cari nu vorbesc un cuvânt în limba populației. Examenele de absolvire nu se pretind în limba școlii, ci exclusiv în limba statului.

Noua lege a învățământului primar numai școlile statului le numește școli publice. Prin urmare cine a învățat în școală confesională, ar fi exclus dela posibilitatea de a se afirma pe cariere publice.

E jicnitor și lovește în legi școlare încă în vigoare, ordinul dlui ministru, care nu permite școlilor confesionale să primească elevi particulari și să țină examene particulare.

Nu se permite școlilor confesionale, primirea elevilor de altă religie, prin ce de multe ori instruirea în limba maternă devine imposibilă și se vatămă dreptul indiscutabil al părinților, de a-și da copiii la școală unde vreau.

Tot așa e o tendință injustă a constrânge pe armeni, cari vorbesc numai ungurește, că sa învețe în școală cu limba de propunere armeană, care limbă ei din capul locului nu o cunosc și nu fac uz de ea, sau ca evreii de limbă maghiară să fie constrânși a învăța în limba evreiască.

Nu mă estind asupra faptului, că fără decis ministerial prealabil revizorii ne-au închis multe școli și până azi nu s'au redeschis; nu fac mențiune de aceea, prin câte examene mai noui au fost neliniștiți profesorii și învățătorii nostri mai în etate sau de aceea, că de ce tratament inegal au parte puterile noastre didactice față de acelea ale statului, în ceeace privește penzionarea, favoarea pe cfr. ș. a. Numai aceea vreau s'o arăt încă, cumcă Ministerul Instrucțiunii a sistat chiar și școala normală catolică de fete din Sibiiu, care funcționa demult pe bază legală, cu autorizație ministerială. Astfel nu avem unde să ne calificăm puterile didactice pentru școlile noastre medii.

Institutul teologic prin deposedare și-a pierdut baza de existență și nu primește ca recompensă, ajutor dela stat în mă-

sură corăspunzătoare. Catedrala din Alba-Iulia — acest cel mai vechiu şi cel mai valoros monument istoric al ţării — se ruinează, în lipsă de ajutor material corăspunzător.

Avem multe pierderi, nu din greşala noastră. Dar nu ne-am pierdut credinţa în aceea, că guvernul va aprecia însemnătatea muncii noastre culturale desvoltate spre binele sufletelor şi al moravurilor cetăţenilor acestei ţări şi ne dă tot sprijinul necesar susţinerii şi desvoltării instituţiunilor noastre. Am credinţa, că Orfelinatul Terezian din Sibiiu, şcoala normală a Ursulinelor din Orade, liceul premonstratensilor şi liceul catolic din Arad îşi vor putea continua opera binecuvântată, cu caracter public, sub inspecţiunea autorităţii bisericeşti competente.

*

Domnilor Senatori! Nu bucuros am reclamat toate acestea. Dacă ar fi vorba numai de durerea mea, aş tăcea şi nu aş aduce-o înaintea publicităţii. Dar e vorba de suferinţele câtorva milioane, nu pot tăcea şi trebue să arăt, că nu face serviciu bun patriei, cine vrea să guverneze prin oprimare, să cucerească prin forţă. Statul să respecte dreptul dat de Dumnezeu fiecărui părinte, ca el să aleagă şcoala, în care vrea să-şi crească copilul şi eu vă asigur, că vom creşte în şcolile noastre cetăţeni cu frica lui Dumnezeu, morali, cari îşi vor preţui pe concetăţenii lor şi îşi vor iubi patria, cari împreună cu DV. vor lucra, ca să facă această ţară tare, înfloritoare, fericită.

Dl. Iorga şi noi.

De **Dr. Elemér Jakabffy.**

Mi-au venit gânduri deosebite, când mai zilele trecute am răsfoit coloanele marilor ziare române. Abia s'a găsit ziar, care să nu se fie ocupat în articole mari de cele întâmplate la şedinţa din urmă a Comitetul Executiv al Partidului Maghiar. Trei întâmplari sunt, cari nu numai în presa maghiară, ci şi în cea română au găsit un viu ecou. Primul e chestia candidării preşedintelui, al doilea comunicarea făcută de mine în legătură cu manifestarea dlui prof. Iorga, al treilea decisul Comitetului Exe-

cutiv, că tot la 5000 suflete maghiare un delegat va putea participa la Congresul dela Braşov şi la calcularea celor 5000 suflete s'au luat ca bază datele statistice din 1910.

Imi aduc bine aminte, că după ce cu ocazia alegerilor generale, a întrat în cameră şi acolo şi-a ţinut primul discurs dl Gheorghe Bernady ca singurul deputat al partidului maghiar, ziarele române prin câteva rânduri şi-au informat cititorii despre aceasta interpelare, indicând mai multe ziare pe dl. Bernády ca pe un membru al partidului liberal.

Acest simptom a arătat, că durere, cât de neînsemnată le parea mărilor ziare române dela Bucureşti problema minoritară maghiară. Şi dacă faţă de aceasta, azi observăm, că cele întâmplate în o şedinţă de comitet a partidului nostru, se întâmpină cu mare interes şi de către ziarele dela Bucureşti, aceasta nu poate decât să ne umplă de bucurie sinceră şi arată totuş că opera noastră a produs ceva rezultat.

Dar şedinţa Comitetului Executiv nu e for public. Chiar pentru aceea, cele spuse acolo în cele mai multe cazuri şi în partea mai mare ajung diformate în publicitate şi aceste prezintări falşe alimentează o critică absolut incorectă, nelalocul ei şi totuşi de câte ori citesc aceste critici grave, de cele mai multe ori greşite, mă bucur, pentrucă văd în ele semnul unui interes şi aceea, că şi opinia publică română simţeşte, că şi manifestările minoritare maghiare au nevoie de anumit for parlamentar şi aşa şedinţa comitetului oarecum prin ziarele române e decretat a fi acel for, după ce din cauza alegerilor brutale ale guvernului, acel for nu poate fi parlamentul dela Bucureşti.

Acum ce priveşte articolii, pe cari îi citim în ziare în legătura cu ultima şedinţă, la acestia am avea câteva cuvinte.

D. ex. ziarul „Cuvântul" apărut de curând, într'un prim-articol şi afără de aceasta încă într'un mare articol de o coloană se ocupă de cele întâmplate acolo în legatură cu cuvintele dlui Nicolae Iorga şi pe urmă comunicării mele, cum şi de decisul comitetului, că la stabilarea celor 5000 suflete se iau ca bază datele statistice din 1910.

Înainte de toate ce priveşte comunicarea mea, pentru care şi „Keleti Ujság" imi face reproşuri, aceasta bucuros o repet şi înaintea marei publicităţi.

Nrul din 13. Nov. al ziarului „Keleti Ujság" aduce un interview, în care dă cuvânt dlui N. Iorga. În acesta dl. Iorga a

întrebat înainte de toate, că pentruce nu şi-au ales maghiarii deputaţi potriviţi, democraţi, muncitori, cu ocazia alegerilor generale? Apoi el are unele expresii nu tocmai măgulitoare la adresa dlui Iosif Sándor, şi urmează să spună: „Vine episcopul Carol Nagy şi zice că el vorbeşte în numele maghiarilor, vin apoi ceilalţi episcopi şi toţi zic, că ei vorbesc în numele maghiarilor.“ Dl. Iorga declară însă, ca el vede în episcopi numai pe reprezentanţii chestiilor bisericeşti, cari nu pot reprezenta pe maghiari.

La întrebarea, că pentruce nu ne-am ales deputaţi democraţi, muncitori, pentru Cameră, la aceasta nici în Comitetul Executiv nu am răspuns, nici acum nu o fac, pentrucă nu este om gânditor în Ardeal, care să nu ştie răspunsul. Dar ţin să asigur pe dl. Iorga şi pe oricine, că între cei treizeci şi trei de candidaţi, pe cari i-am pus în candidare, şi dintre cari douăzeci şi opt au fost respinşi la candidare: au fost treizeci şi trei bărbaţi democraţi muncitori.

Cu atât mai puţin m'am crezut chemat să fiu apărătorul d-lui Iosif Sándor. Dar la aceea a trebuit să iau cuvânt, că d-l Iorga pe episcopii contele Gustav Majláth, Carol Nagy şi Francisc Iosif, cari în zilele din urmă au făcut declaraţii politice, nu-i ţine chemaţi să reprezinte pe maghiari.

D-l Nicolae Iorga ca profesor de istorie ştie foarte bine, că arhiereii bisericilor minoritare în toate vremile au fost şi ocrotitorii minorităţilor oprimate, aceasta le-a fost datoria de onoare în trecut şi le va fi şi în viitor. D-l Nicolae Iorga ştie foarte bine, că în luptele românilor din Ardeal cei mai indicaţi purtători ai doleanţelor totdeauna au fost episcopii greco-catolici şi greco-orientali, dela Micu Klein, peste Adamovici, Şaguna, Lemeni, până la Mangra, pe care l-au dat afară şi din Academia Română, pentrucă acestei îndatoriri nu a răspuns în chip mulţumitor către sfârşitul carierei sale politice.

Cum poate deci d-l profesor Iorga să tragă la îndoială, dacă este în el cea mai mică doză de bunăcredinţă, dreptul arhiereilor noştri, de a putea reprezenta doleanţele minorităţilor la locul legitim dat lor, în Senat? Dar abstracţie făcând de aceasta, nici nu se poate presupune despre d-l Iorga, că n'ar cunoaşte constituţiile parlamentare şi astfel ar crede serios, că un oricare membru al Senatului e îndreptăţit să expună tot ce crede stricăcios pentru binele patriei.

Ca nu cumva în baza principiului „qui tacet consentire videtur“ să pară, că Partidul Maghiar sau o parte a aceluia primeşte punctul de vedere al dlui Iorga, am făcut înaintea Comitetului Executiv propunerea, ca pentru declaraţiile lor politice să rostim mulţumită celor trei arhierei şi să declarăm, că Comitetul Executiv al Partidului Maghiar, ca singurul reprezentant autorizat al tuturor maghiarilor, se identifică cu fiecare cuvânt al lor şi aceasta, în forma cuvenita, o aduce şi la cunoştinţa Camerei.

Deci nu împotriva dlui Iorga am voit să dau plângere în faţa parlamentului, cum scrie un organ român de frunte, o asemenea naivitate totuşi nu ar fi permis să se presupună despre nici un membru al Comitetului Executiv, ci am voit, că odată pentru totdeauna şi opinia publică română să iee act de aceea, că pe acesti arhierei noi îi ţinem de cei mai competenţi reprezentanţi ai chestiilor noastre şi le suntem mulţumitori, că cu răbdare poartă şi aceasta cruce.

Celalalt decis, care iarăş cade sub aspra critică e, că pentruce luăm de normă datele statistice din 1910, când decidem ca să se trimită *delegaţi* tot după cincimii de suflete?

Cu toate, că conscrierea din 1920 fără îndoială prezintă multe greşeli, pe cari le-am arătât exact în lucrarea mea statistică, confiscată de atunci, dar încă necombătută, desigur am fi luat totuşi aceasta de bază, dacă nu ar fi luat în ea evreii ca naţiune deosebită. Aşa însе dacă am fi luat cea din 1920 am fi lipsit pe fiecare evreu de putinţa de a-şi trimite delegatul sau la Congresul dela Braşov. Ori, marea parte a Evreilor se declară şi azi de maghiară şi Partidul Maghiar ar comite cea mai mare greşeală atunci, când prin procedura sa arbitrara ar face imposibilă participarea Evreilor la vieaţa minoritară maghiară.

În timpul din urmă se observă şi la o parte a presei maghiare un mare cult pentru dl. Iorga. Nu caut cauza. Eu aş fi cel mai fericit, dacă dl. Iorga ar ajunge la guvern şi ar dovedi cu fapte, că într'adevăr altcum se îngrijeşte de soartea minorităţilor, decât guvernul Brătianu. Dar până când nu văd fapte, numai ici-colo câte o declaraţie, cari una te netezeşte, alta te batjocureşte în mod cinic, până atunci totdeauna va fi înaintea ochilor mei sufletesti marele concert, care cu ocazia expoziţiei din 1906 a făcut aşa mare senzaţie la Bucureşti. La acest concert a participat şi corul „Transilvania“ al germanilor din Bu-

cureşti. A cântat o admirabila cântare germană, publicul a început a aplauda cu însufleţire, dar la un moment s'a ridicat în logea să dl. Nicolae Iorga şi a strigat înbatjocură: „A fost foarte frumos, cântaţi acum şi ceva turceşte.“ La acestea tinerimea care adora pe dl. Iorga, în sala concertului a luat pe umeri pe secretarul de atunci al „Ligii Culturale“ şi l-au purtat cu triumf în toate părţile. Iar dl. Iorga la aceasta scenă teatrală a strigat: „Sunt atât de emoţionat, încât nu pot zice alta, decât: trăiască neamul nostru şi dee Dumnezeu, că toţi să fim una!“

Concordatul.

De **Dr. Martin Metzger.**

Cu privire la concordatul ce este a se încheia între Sfântul Scaun dela Roma şi între guvern, congresul catolic dela Arad a adus o moţiune, în sensul căreia se aşteaptă dela înţelegerea superioară a arhiereilor încheierea unui concordat salutar pentru religiunea catolică.

Prin aceasta a voit de o parte a arăta, că catolicii petrec cu vie atenţiune tratativele de concordat, de altă parte a voit să atragă şi atenţiunea celor indiferenţi încă, asupra acestui obiect: în al treilea rând a accentuat, că dacă se ascultă prelaţii, se ascultă toată lumea catolică.

Încheierea concordatului nu e necesitată prin aceea, că în România-Mare catolicii au devenit religie minoritară, doar Sft. Scaun a încheiat concordat d. e. chiar şi cu Austria, ba „iure consuetudinis“ punctele acestuia au obţinut valabilitate şi în Ungaria, cu toate că aceste ţări erau catolice. Concordatul pentru noi, catolicii, nu e chestie vitală. Suntem şi azi fără el. Şi fiindcă nu se poate prevedea timpul, când se va încheia concordatul, vom fi fără el şi în viitor,

În ţările liberului exerciţiu religionar şi a egalităţii drepturilor, concordatul pare superfluu. Separarea bisericii de stat, teza cu biserica liberă în stat liber, face mare presiune şi asupra multor oameni catolici cu trup cu suflet. Dacă cineva priveşte cu atenţiunea sublimele doctrine ale religiei catolice şi

constituţia ei de o prefecţiune admirabilă, la a cărei creare, pe lângă originea divină, a contribuit înţelepciunea marilor genii credincioşi ale celor două mii de ani, despre care cu drept se poate spune, că cerul şi pământul şi-au pus mâna pe ea: respectivul involuntar e dispus a crede, ca aceasta trebue să fie independentă de orice altă formaţiune. Şi iacă, practica actuală a Bisericii şi tot trecutul face contrarul, deci aceasta trebue să fie bine şi corect, biserica a respins tezele relativ la „biserica liberă în statul liber" şi la separaţiunea dintre Biserică şi stat.

Biserica catolică în toate vremile bucuros a încheiat concordate, deşi de multe orí s'a înşelat amar. Şi-a găsit state, cari au nesocotit contractele încheiate, au exploatat la perfecţie avantajele oferite de Biserică, dar n'au implinit indatoririle. Căci prin ce ar şi putea forţa Sfântul Scaun un stat, care nu-şi respectă angajamentul, ca să-şi'l respecte. Deci dacă Sfântul Scaun încheie contract cu un stat, presupune despre Statul respectiv, că-şi respectă angajamentul şi e sincer.

Importanţa concordatului din partea Bisericii e urmatoarea:

Biserica catolica prin toată influinţa ei binefacatoare, de care a capabilă, doreşte să se incadreze în vieaţa de stat recunoscand natura binefăcătoare a puterii da stat şi stima faţă de el doreşte să o exprime prin drepturile cedate lui. Nu doreşte să se despartă de stat, ci să stee cu credinţă alături de el, prin invăţăturile, poruncile sale şi prin mijloacele darului să sprijinească virtuţile cetăţeneşti, adeca să aşeze statul pe singura bază solida. Cu asemenea gânduri îşi intinde mâna către puterea de stat, prin oferirea concordatului, dacă mâna aceasta nu s'ar primi, intentiunea ei nu se schimbă, căci aceasta ţine de esenţa ei, dar dacă lipseşte salutarul efect aşteptat, cauza nu va fi Biserica.

Chiar pentru acęea, dacă cetăţenii catolici se interesează de incheieree concordatului, nu e aceasta semnul cel mai netăgăduit al intenţiunii lor de a participa la promovarea fericirii statului prin ce au mai sfânt, prin religia lor?

Avem noi doleante faţă de puterea statului? La aceasta a răspuns *episcopul Ardealului* la congresul catolic din Arad. Ar trebui să-mi neg credinţa dacă în calitate de preot catolic nu aş dori fericirea patriei mele, dar trebue să temem viitorul acestei ţări, unde un asemenea bărbat aşa fel de cuvinte trebue să rostească şi poate nici nu e ascultat. *S'a plâns nobilul episcop? Da! Unde? Inaintea feţei şi autorităţii ţării proprii!* Aceasta

este fidelitatea catolică! In asemenea arhierei pot avea încredere catolicii, statul poate încheia concordatul, pentrucă dacă una dintre părți nu-l va observa, de sigur nu ei vor fi aceea.

Pentru încheierea concordatului nici nu atâta romano-catolicii insistă, cât greco-catolicii! *Greco-catolicii!* La acest cuvânt avem să ne oprim, precum se va opri odată și istoriografia română imparțială.

Tineri greco-catolici au crescut în institutele teologice române, acolo au făcut cunoștință cu cultura latină din apus; acolo au ajuns la ideia, că ei sunt urmașii coloniștilor romani de odinioară; acolo a luat ființă ideia României mari, care acum s'a realizat.

Popoarelor, cari din cauza aceasta s'au rupt de patria lor, acest lucru le poate fi dureros, dar rămâne adevărat.

Acuza ridicată împotriva greco-catolicilor, că s'au desnaționalizat, nici odată nu a fost adevărată. Mai credincioși apărători ai naționalității române nu au fost, ca preoții greco-catolici. Recunosc, că din parte catolică i-au primit cu bănuieli, că de către greco-orientali au fost priviți ca renegați e deobște cunoscut. Or, ei au fost credincioși Papei dela Roma; au suferit și au suportat pentru aceasta toate supărările de către conaționalii lor, au fost credincioși neamului lor, au suferit pentru aceasta toate bănuielile romano-catolicilor. *Strânși din două părți, au dat pildă mișcătoare de credință catolică.* Cea mai mare parte a preoțimii lor a învățat la cele mai vestite universități ale lumii, s'au reîntors cu o învățătură deosebită, cu cunoaștere de lume și cu legături, din cari poporul lor a tras mare folos religios, cultural și politic. Dacă fie guvernele din Viena, fie cele din Budapesta, în legătură cu convertirile religioase au avut și scopuri de desnaționalizare, s'au înșelat foarte. *Religia catolică e un foarte nepotrivit mijloc pentru desnaționalizare.*

Nu am privire nemijlocită în mentalitatea de azi a greco-catolicilor, dar știind că sunt catolici, sunt liniștit. Că nici lor nu le-a reușit a înjgheba concordatul, asta nu o înțeleg. Ce poate fi cauza? Sfântul Scaun dela Roma nu va pune condiții, cari sunt folositoare religiei catolice și sunt stricăcioase Statului. Avântul religiei catolice cum ar putea fi stricăcios Statului? Sau e primejdios pentru religia greco-orientală? Pentru această biserică puternică, cu arhierei distinși și cu preoți însuflețiți, față de care catolicii sunt abia zece la sută? Pentru această bise-

rică, a cărei credincioşi sunt cu o minunată alipire şi cu cinste faţă de ea?

Dacă Sfântul Scaun cere egalitate pentru catolici, ce nedreptate e în aceea? E adevărat, că dacă ar cere favoruri faţă de ortodoxie, atunci ar trebui respins.

Dacă nu se încheie concordatul, oare aceasta ar produce decadenţa bisericei catolice? Şi dacă da, au nu e adevăr indiscutabil, că credincioşii decadenţi ai bisericilor decadente numai în număr foarte redus trec la alte biserici, ci se cufundă în necredinţă totală, ceeace azi e una cu comunismul. Dacă se va face concordatul, din aceasta vor trage foloase şi catolicismul şi ţara; dacă nu, biserica catolică va suferi, iar ţara va vedea paguba. Despre prigonirea bisericei catolice nici nu vorbesc, asta nu ar suferi-o nici biserica gr. or. din simpla cauză, că ea are o mentalitate superioară şi despre procesele, ce ar porni pe urma prigonirii nime nu ştie, unde s'ar opri.

Punctele anteproiectului de concordat sunt necunoscute publicului şi dacă cu toate acestea în anumite adunări totuş se ocupă de ele, asta e de neînţeles, sau este a se reduce la cauze foarte triste. Noi nu putem decât să repetim cuvintele congresului dela Arad: avem toată încrederea în înţelepciunea arhiereilor noştri, dar adăogăm, şi în înţelepciunea bărbaţilor noştri de stat. Viitorul va judeca, cine ce parte a avut la aducerea în fiinţă a aşezămintelor salutare ori folositoare. Atâta ştim, că dacă noi suferim, şi ţara sufere.

Caransebeş, Novembrie 1924.

Minorităţile şi pacea.

Sub acest titlu a apărut în *Journal de Genève* editorialul din 17 Septemvrie un articol pătruns de un umanitarism plăcut. Articolului îi dă valoare deosebită ilustrul autor, William Martin, care azi e unul dintre publiciştii cei mai distinşi şi totodată cei mai de vază ai Europei.

William Martin deja la închierea războiului scria revistele *Journal*-ului *de Genève*. După aceea a ajuns la Liga Naţiunilor, mai pe urmă a condus secţia politică a Oficiului Muncii şi numai

acum, la începutul lui Septemvrie a reuşit acest ziar de distinsă reputaţie a-l avea iarăş de scriitor permanent al revistelor sale.

Articolul ce urmează, scris asupra chestiei minoritare, arată o mentalitate atât de superioară, cum până acum abia dacă ni-s'a dat să întâlnim. Pentru aceea reproducem articolul în traducere verbală:

„Dintre toate problemele, pe cari războiul le-a lăsat Ligii Naţiunilor ca moştenire, fără 'ndoială cea mai delicată şi poate şi cea mai grea e problema minoritară. Nici scurta declaraţie a d-lor Gilbert Murray şi Skrynski, nici logomahia contelui Apponyi şi a d-lui Hymans nu a dat gata studiul ei. Dar cel puţin au arătat, unde a ajuns soartea minorităţilor în urma prejudiciului bărbaţilor de stat, mai bine zis a popoarelor Europei orientale.

O singură cifră ajunge să o lămurim aceasta. In Europa noastră, a cărei temeiu e dreptul de autodeterminare al popoarelor, patruzecişiopt de milioane se găsesc în ţări, de cari nu-i leagă nici limba maternă, nici inima. Mai mică ar putea fi cifra aceasta, dacă anumite frontiere s'ar fi tras cu mai multă înţelepciune. Dar nime nu poate face să dispară faptul, că în anumite teritorii naţionalităţile trăiesc atât de mestecate, că orice linie de frontieră ne-am închipui, neapărat va ataşa şi grupuri de alte naţionalităţi.

Fiindcă nu se poate elimina chestiunea: *ea trebue rezolvită. La ce e bun, a aşeza pacea pe temeiuri iuridice, când dedesubt arde vulcanul? Cele mai multe războaie ale epocei moderne le-au răscolit minorităţile nemulţumite.* Aşa a fost în războiul balcanic din 1912 şi dacă privim dedesubtul lucrurilor, acelaş lucru îl putem zice şi despre războiul mondial. Adevăratele cauze ale acestuia au fost chestia slavă în Austro-Ungaria şi chestia Alsaciei-Lorenei în apus. Aşa va fi şi în viitor. *Orice măsuri de precauţiune vom lua pentru împiedecarea atacului: cum putem împiedeca un popor la aceea, cu să grăbească în ajutorul fiilor săi răsculaţi din statul vecin?*

Ca să asigurăm deci pacea durabilă, la aceea nu e suficient a înfiinţa judecătorie de pace şi a realiza desarmarea, ci e evident că trebuesc desfiinţate, întrucât e posibil, cauzele cunoscute până acum, ale războiului şi între acelea în primul rând cea mai periculoasă: poftele iredentiste.

La aceasta au dorit să ajungă tratatele de pace, asigurând pentru minorităţile unor ţări, scutul Ligii Naţiunilor.

Nu putem închide ochii înaintea faptului, că în dreptul internațional acesta e un principiu nu numai nou, ci deadreptul revoluționar. Acesta înseamnă restrigerea suveranității pentru țările, asupra cărora se estinde acest principiu și dreptul de ingerință al universalității în afacerile interne ale acestor State; aceasta explică pe deplin frecările și protestările, pe cari le provoacă de cele mai multe ori exercițiul acestui drept.

Am putea întreba, din punct de vedere curat teoretic, că oare protecțiunea internațională a minorităților nu e în contrazicere flagrantă cu evoluția socială modernă? La urma urmelor tendința ei e, ca în cadrele statelor să înființeze un fel de națiuni de categoria a doua, adecă noui grupuri naționaliste, fărâmițează, în loc să unească. Accentuază naționalismul în loc să-l modereze.

Dar nici nu e vorba acum de teorie. Stăm în fața unor fapte diverse: minoritățile există; dela pace încoace s'au trezit la conștiență și s'au organizat, dacă sunt nemulțumite, primejduesc pacea, în fine apoi, în mai multe țări au nevoie de protecțiune. Nu ne privește pe noi constatarea, că pentru ce e asta așa? *Dar netăgăduit, relațiile dintre anumite minorități nu sunt de așa fel, că minoritățile să poată renunța la protecțiunea Ligii Națiunilor.*

Acest drept fiind excepțional, este de interpretare foarte strictă. Aici e barem principiul Consiliului. De sigur minoritățile nu înțeleg, că Liga Națiunilor își scoate drepturile sale de ingerință din contractele precise, pe cari nu le-a creiat ea și peste cari nu poate trece, fără a se expune pe sine atacurilor, iar protecțiunile sale sancțiunilor.

Că Consiliul a rămas între limitele posibilităților, pe cari i-le au oferit contractele de pace, e de înțeles. Că Liga Națiunilor e asociația guvernelor, e evident. Că Consiliul, ca organ politic și diplomatic, nu are cea mai perfectă aptitudine pentru o funcțiune, care în primul rând are caracter justițiar: asta nu se poate tăgădui. Că procedura lui sub acest raport e cam îngustă și-i lipsește mărinimozitatea: e posibil.

Dar e fapt, că foarte adeseori se disprețuiește acțiunea pozitivă a Ligii Națiunilor în aceste afaceri. Această acțiune nu poate fi publică. Se manifestă în tratative, în discuțiuni, în schimbare de scrisori, adesea în presiuni asupra anumitor guverne și cari deja prin natura lor au să rămână cu caracter confidențial.

Minorităţile trag folosul din aceasta, dar rămân datoare cu mulţumită. Căci ele cunosc numai ingerinţele publice şi acestea din uorocire sunt cele mai rare, pentrucă sunt şi cele mai puţin efective.

Oare ajunge aceasta? O putem spune verde, că nu. Oricât de mare i-ar fi zelul — mai mare ca cel actual — Consiliul nu ar fi în stare să răspundă unor probleme atât de complicate. Drepturile ei de ingerinţă se restring la un număr absolut redus al ţărilor. Încolo, el numai o porţiune foarte redusă e în stare să ofere minorităţilor, le poate scuti de abuzurile cele mai strigătoare ale despotismului. Dar aceasta nu e de ajuns. Ca pacea să se poată numi asigurată, minorităţile trebue să fie loiale. Ca să fie loiale, trebue să fie mulţumite.

E o mare greşală a crede, că deja noţiunea minorităţilor cuprinde iredentismul. In multe ţări nu e în interesul lor nici un fel de schimbare şi ar ajunge să li-se asigure minimul libertătilor lor şi să li se ofere anumite garanţe, că ele să se ataşeze regimului. Aceasta a făcut-o d. ex. Estlanda, creind pentru bălţi nu numai autonomie teritorială, ci şi personală. Chiar şi guvernul sovietic urmează în mod demonstrativ o politică minoritară, a cărei ascuţis e îndreptat impotriva Poloniei şi care constă din aceea, că cetăţenilor de rasă străină dela frontiera apuseană le asigură o largă autonomie naţională, ca să câştige simpatiile fraţilor acelora de peste hotare.

De ar lumina politica Rusiei pe toţi vecinii, de o parte asupra primejdiilor, ce-i ameninţă, de altă parte asupra adevăratelor lor interese naţionale.

Dacă vor înţelege toate guvernele, că adevăratul temeiu al dreptului minorităţilor nu e protecţiunea asigurată în tratatul de pace, ci interesul siguranţei statului; dacă se vor găsi bărbaţi de stat, cari cutează să se poarte cu încredere şi cu mărinimozitate faţă de cetăţenii de alt neam: atunci Liga Naţiunilor pe acest teren nu va mai avea nimic de făcut. Şi aceasta va fi cea mai frumoasă operă a ei."

*

Articolul d-lui William Martin are un singur defect de frumseţă. Vorbeşte pro domo. Se găseşte şi el în condiţie de minoritar. Ţine de mica minoritate a marilor spirite, a marilor inimi e membrul micei minorităţi a unor suflete mari ca Romain Rolland şi Costa-Foru. Şi această minoritate îşi are în toate părţile

pe Angheleştii săi, pe Demostenii gură spartă şi plutonierii de jandarmi; o persecută cu miile de arme ucigătoare ale prostiei maliţiei, indiferentismului. Întristaţi trebue deci să continuăm expunerile lui profunde: dacă din această minoritate spirituală şi morală se va face majoritate, atunci, dar numai atunci se vor găsi bărbaţi de stat, cari cutează...

Fiindcă bărbaţii de stat totdeuna cutează numai ce, în conformitate cu dispoziţia popoarelor, e consult să cuteze...

Icoana vremii în şcolile secundare.

De **Spectator.**

Nr. 17 din a. c. al revistei „Magyar Kisebbség" („Minorité hongroise") la pag. 671 a publicat datele uimitoare relativ la examenele dela Colegiul-Kun din Orăştie, iar pe pg. 689—703 aceleeaş relativ la liceul catolic din Arad. Ne-am informat asupra datelor referitoare la celealalte institute lipsite de caracterul publicităţii, asupra rezultatului examenelor dela liceul evreesc din Orade, dela Colegiul Wesselényi din Zalău şi dela liceul de fete reformat din Cluj, am primit următoarele informaţiuni autentice. (Numai dela liceul evreesc din Cluj nu ne stau la dispoziţie date autentice.)

Liceul evreesc din Orade în anul şcolar 1922—23 avea încă dreptul de publicitate: rezultatul — bine înţeles — a fost mulţumitor. Din 393 elevi au reuşit cu distincţie 11, cu foarte bine 42, cu bine 58, cu suficient 219, au căzut la un obiect 28, la două obiecte 22, la mai multe obiecte 13. Au căzut deci total 16%. În anul şcolar trecut 1923—4 i-s'a luat dreptul de publicitate, elevii au dat examen înaintea comisiunii de stat, dar într'un chip puţin mai domol, ca la Arad şi la Orăştie. Anume, examinarea elevilor din clasele I—II s'a făcut întrebând profesorii proprii, în prezenţa câte unui comisar ministerial, dar cu toate acestea rezultatul a fost lamentabil, căci fără considerare la progresul elevului din anul întreg, la părerea profesorului, comisarii ministeriali au dat notele sub influinţa impresiunii momentane. Rezultatul: în cl. I au rămas corigenţi 37%, repetenţi

25%, total au căzut 62% și au trecut 38%. În clasa II au rămas corigenți 20%, au căzut definitiv 40%, au căzut total 60%, au trecut 40%. În clasele III—VIII s'a dat examenul numai înaintea comisiei de stat și rezultatul s'a publicat numai totalizat. În aceste clase au rămas corigenți 42%, au căzut definitiv 23%, total 65%, au trecut 35%. Rezultatul general e prin urmare cu câteva procente mai rău, ca la liceul cat. din Arad și mai bun ca la Orăștie. Fără îndoială, că pentru copiii evrei ai intelectualilor din Orade acesta nu e rezultat de examen, ci rezultat de selecționare. Între cei căzuți „sunt mulți elevi, cari în vechiul liceu real și în liceul premonstratens dela început până acum au fost foarte buni." Natural, la cântarul culturii noui s'au găsit ușori.

Liceul din Zalău a dat examen înaintea unei comisiuni de stat (după ce modalități, n'am aflat-o) și cu rezultat bun, ceeace surprinde. Dintre 220 elevi, au ieșit foarte bine 14, bine 88, suficient 72, au trecut deci 174. Au rămas corigenți 34, repetenți 12, total 46, ceeace face 20·4%. Aici sau comisiunea examinatoare, față de celealalte, a fost foarte binevoitoare, sau elevii au dispus de o știință uimitoare, care a dezarmat asprimea cenzorilor. E posibilă însă și a treia eventualitate: comisiunea a putut primi mandat special.

Liceul de fete ref. din Cluj a dat examen după cele mai favorabile modalități atât în anul școlar 1922—23, cât și în 1923—4. Numai în studiile, din cari se cade, au dat examene în scris și oral, profesorii proprii au revizuit lucrările, ei au întrebat, sub presidiul profesorilor de stat și au făcut propunere pentru stabilirea definitivă a notelor. Am făcut comparație între tablele statistice ale celor doi ani și între rezultate nu este diferință remarcabilă, cu toate că anul trecut e ceva mai slab ca cel precedent. Iată datele mai importante din anul 1923—24 (datele anului precedent sunt în paranteză): Dintre 338 (452) eleve au trecut cu foarte bine 28 (52) = 8·12% (12·10%), cu bine 144 (110) = 41·76% (24·20%), cu suficient 39 (201) = 11·31% (44·22%), trecute cu proces verbal 4 (5) = 1·16% (1·10%), rămase corigente 74 (55) = 21·46% (12·10%), repetente 48 (26) = 14·20% (5·72%). Deci au căzut peste tot 35·86% față de 17·82% din anul trecut. E interesant, că notă rea (3, 2, 1) n'a primit nici una. Mai slab a fost rezultatul la franceză cu 23% și la istorie cu 18·9% căderi. Dar la română rezultatul

a fost bun, căci foarte bine au fost 8%, bine 27·5%, suficient 48·4% și căderi numai 16%. Aceste date arată evident, că prin cea mai umană metodă de examene particulare aplicată aici, la care rolul principal îl au profesorii de acasă și ajunge la importanță și munca anului întreg, pe lângă toate dificultățile psihologice și programatice, se poate obține rezultat. Deci că la Zalău, nici la Cluj nu a fost tendința deghizată, ca pe teritorul vulcanic, de a se face sistematic măcel didactic.

Acum dacă comparăm datele dela Orăștie și dela Arad cu cele dela Zălau și dela Cluj, necondiționat vom găsi regularitatea „misterioasă". Înainte de toate se poate constata, că de fetele Ardealului interior deocamdată mai puțin se ocupă puterea de stat (și de altfel, fetele nicăiri nu dau examen de capacitate după a IV-a), pentrucă a aplicat sistemul cel mai binevoitor. Față de băieți în general procedura e mai aspră, dar nu e consecventă până în sfârșit. Căci alta a fost la Orade și alta la Orăștie, Arad; în localitatea din urmă fetele tocmai așa au trebuit să guste din sângele draconic, ca băieții. Deci sistemul de examinare, care cu o rigiditate fără milă servește unificarea și bruscarea maghiarilor, nu se poate mândri cu uniformitate deplină, ceeace însă, dată fiind nesiguranța generală a dreptului și neregularitatea de guvernare, se poate înțelege pe deplin. E foarte semnificativ însă, că, precum se vede, Zalău a fost agrațiat, pe când asupra Orăștiei, a cărei școală cu un trecut istoric a fost de mult luată la țintă, s'a dat asaltul cu tunul cel mare. Asupra Orăzii și Aradului — ambele la frontieră — încă a căzut furtună grea. Direcția se cunoaște ușor. Nenorocita zonă de frontieră maghiară și-a pierdut deja toate școlile minoritare, cele două, ce i-au mai rămas, au să sufere torturi alese. Cu siguranță putem afirma, că aici se aplică procurarea avorturilor pe teren didactic. Pentru ce ar aplica în interiorul Ardealului — dacă nu au scop special, ca la Orăștie — un metod evident mai dulce, ca la frontieră? Căci în sfârșit nu e întâmplare oarbă, că chiar la Zălau să poată da elevii maghiari examene bune, iar la Arad nu; că la Zalău să fie numai examinatori români plini de milă, iar la Orade și Arad să se aglomereze tot cei cu inimă de piatră? Sistemul, care dealungul frontierei pe o zonă de 10 klm. tot pământul vrea să-l treacă exclusiv în mâni române: ca un aparat diabolic

tinde și spre alte țeluri de naționalizare: stoarce măduva din școlile dela frontieră, ca să se paralizeze de sine.[1]

Experiențele mai noui îmi confirmă presupunerea, că avem să ne pregătim pentru cea mai hotărîtă, cea mai crâncenă luptă culturală. Dacă maghiarii nu vor purta până în sfârșit cu hotărîre neșovăitoare lupta, în care au fost împinși, își vor merita tragica soarte!

Arad, Septembrie 1924.

[1] Ca icoana să fie complectă observ, că taxa examenelor de corigență din Septembrie a fost stabilită în 150 Lei, ceeace e fără pereche în istoria învățământului. Nicăiri nu s'a introdus taxa examenului de corigență, pentrucă s'a considerat ca izvor de corupțiune. României îi revine gloria începutului. Dacă ministrul stă sub influința unui doctor sadist — cutare director al lui a fost desigur impiegat vamal — ca din punct de vedere financiar cu atâta morală s'a clădit sistemul examenelor.

Tibiscum.

Date referitoare la trecutul lui şi indemn la scrutarea rămăşiţelor istorice ale aceluia.

De **Dr. Elemér Jakabffy.**

Aceia, cari au învrednicit de ceva atenţiune activitatea mea publicistică din anii din urmă, desigur s'au mirat, citind în foiletonul ziarului „Krassó-Szörényi Lapok" articolii mei despre Tibiscum.

Acest subiect stă atât de departe de problema minoritară, încât acum, când foiletoanele acestea ale mele se distribue şi retipărite, gândul meu trebue puţin motivat.

În decursul verii P. S. Sa, Arhiereul Ioan Boroş, m'a invitat la şedinţa de comitet a „Societăţii Muzeul Judeţului Caraş-Severin". În judeţul nostru acum două decenii s'a înfiinţat o asemenea societate, prin ce în vre-o două localuri dela prefectură s'au adunat diferite obiecte vrednice de a fi păstrate la muzeu.

Războiul mondial a impiedecat şi aceasta muncă culturală şi aşa Arhiereul Ioan Boroş ar fi dorit să afle dela membrii Comitetului Societăţii, cari se găsesc încă între noi, dacă arată dispoziţie pentru reînvierea Societăţii.

La locul şi ora fixată în învitare ne-am presentat numai Arhiereul Boroş şi eu.

Cu inimă îndurerată am luat act de indiferentism şi atunci ne-am decis, că pentru înfrângerea acestuia mai facem o încercare. Arhiereul Boroş, care petrece cu vie atenţiune şi săpăraturile dela Periamoş şi Grădişte, a luat asupra sa, ca dela guvern să obţie mijloace materiale pentru începerea unor săpături pe teritorul judeţului nostru, iar eu am promis, că prin presă voiu căuta a trezi atenţiunea faţă de monumentele trecutui.

Am făcut aceasta promisiune nu numai pentrucă cultul celor trecute mă inspiră în măsură mare, ci şi din alt punct de vedere.

Situaţia noastră dezolată încă multă vreme nu va permite, ca noi, membrii minorităţilor, să ajungem la un credeu politic cu majoritatea română. Ba ce e mai mult, luarea în posesiune, cu forţa, a instituţiilor noastre sociale, cum sunt casinourile, impiedică şi contactul social în intimitatea lui.

Rămâne deci un singur teren, pe care am putea lucra împreună şi acesta e serviciul culturei generale.

Sunt, cari şi manifestările culturale le pun în serviciul ideei naţionale speciale. Aceasta, după părerea mea, se poate face cu rezultatele culturale moderne, dar cultura dinainte de mii de ani fără indoială trebue privită de atare, că rezultatele şi monumentele ei şi-le pot numi proprii ale lor fiii tuturor naţiunilor, la eruarea şi păstrarea lor toţi la fel pot coopera.

Primul loc deci, la care în o munca devotată, sinceră, neam putea intâlni toţi, e cultul şi scrutarea acestor rezultate şi monumente ale culturii vechi, pentru care cadrele le-ar putea da Societatea noastră de Muzeu, reorganizându-se.

Că aceasta Societate de Muzeu ar găsi cu ce să se ocupe, că teritorul judeţului nostru dă din abundanţă ocaziune pentru asemenea muncă culturală, aceasta am voit să o justific în foiletoanele din chestie, pe cari le retipăresc în broşură.

Lugoj, Dumineca Adventului 1924.

Elemér Jakabffy.

*

Între comunele Jupa şi Zăgujeni, la marginea şoselei cam la o mie de paşi una de alta, stau trei cruci de lemn.

Ele sunt îutru amintirea unor călători pieriţi pe aci înainte cu câteva decenii sau cu câteva secole.

La spatele celor trei cruci sunt sămanături, holde, păşuni cu scăieţi, până la schimbăcioasa albie a Timişului, acesta e locul spre care privesc cu atâta mândrie piscurile goale ale Sarcului şi pe care a stat, cu optsprezece veacuri înainte, Tibiscum, oraşul roman municipal.

La anul 96 după Hristos în fruntea imperiului roman a ajuns Marcus Ulpius Traianus. Prin el spiritul militar s'a trezit la vieaţă nouă şi aşa nu a putut ramânea fără răsbunare umilirea suferită de antecesorii Romani dela Decebal, marele domnitor al Dacilor.

Traian a rupt contractul de pace existent, a denegat birul şi la 25. Martie a. 101 după Hristos a plecat din Roma spre pământul Dacilor.

Încă înainte de aceasta şi-a trimis poruncile la patru legiuni din Panonia, mai bine zis din Moesia, cari în scurt timp au şi plecat către Viminicium. Aici — la câteva ore de Costolaţul de azi — impăratul şi-a impărţit armatele în două părţi. Partea

mai mare a rămas sub conducerea lui personală și aceasta la Lederata, vis-a-vis de Rama de azi, pe două poduri de pontoane, a trecut Dunărea și peste stațiunile Centrum Putei, Berzobis (lângă Bârzava de azi) și Caput Bubali a ajuns la confluența râurilor Timiș și Bistrița, pe când ceealaltă parte sub conducerea lui M. Laberius Maximus la Dierna (Orșova de azi) a trecut peste puternicul râu și a ajuns aci în marș prin Valea Cernei și a Timișului.

Cel mai mare eveniment al acestui loc chiar de atunci e, că împăratul Traian și distinsul lui comandant aici și-au împreunat armatele.

Teritoriile la Nord de Dunăre și la Ost de Tisa, deci și această parte, atunci le stăpâneau încă Dacii. Nu avem nici o urmă nici de pe vremea lor, nici de pe vremea predecesorilor lor, a Agatirșilor, ce ar dovedi, că aici unde s'a făcut această reunire de armate, ar fi fost o localitate mai însemnată.

Natural, nici Dacii n'au privit pasivi marșul Romanilor. Și-a adunat și Decebal soldații lui, a trimis soli călări la popoarele învecinate, ca să ceară ajutor și dela ei. E probabil deci, că armata lui a fost mai mare ca a Romanilor.

Traian cu liniștea unui geniu a plecat cu legiunile sale din acest cartier general al său, ca să se lupte cu Decebal la Tapia apropiată (afirmative înseamnă defileu), a cărei loc nu se poate arăta precis. Norocul războiului s'a pus pe partea lui.

Decebal bătut, cu grozave pierderi a părăsit terenul de luptă. Dar numărul morților și al răniților a fost foarte mare și pe partea Romanilor. Traian și-a cedat și hainele sale doftorilor ca să bandajeze rănile soldaților, dar a ridicat și altar în amintirea celor căzuți, ca pe acela în fiecare an să să se aducă jertfe.

La câțiva ani după aceste evenimente Decebal își pierde imperiul definitiv și armata romană victorioasă și-a putut începe și aici binecuvântata operă culturală.

Unul din rezultatele aceleia a fost construirea și înflorirea orașului municipal Tibiscum, în locul cartierului general de odinioară.

Că apoi până când s'a jertfit aici zeilor romani, că până când a mai cucerit sufletele pomenirea ordonată de Traian a celor căzuți în marele război, că după Romani cum s'a distrus orașul înfloritor, toate acestea sunt secretele profunde ale acelor veacuri, cari atât de fără milă au nimicit cultura puternică

a unui imperiu mondial, încât urmele acesteia abia numai întâmplarea sau târnăcopul și hârletul le pot aduce iarăș la lumină.

Dar târnăcopul și hârletul numai încet pornesc în drumul cercetării. Mâna omenească își servește și prin acestea mai mult scopurile individuale. Lucrează cu ele pentru trai, pentru a-și aduna averi, pentru a-și asigura viitorul, dar foarte cu greu pentru a descoperi amintirile trecutului.

Iar dintele de fier al vremii distruge fără milă, ca să roadă fărâme, pereții, cărămizile și chiar pietrile, cari păstrează încă amintirea trecutului glorios.

*

Primul op tipărit, în care se vorbește de Tibiscum, e vestitul studiu istoric al lui Francisc Criselini, scris despre Banatul timișan și editat la 1780 sub titlul „Die Geschichte des Temesvarer Banats". În acesta se refere la așa numitul manuscris „Ariotic" (Ariotische Handschrift), din biblioteca reginei și impărătesei Maria Terezia, în care se face mențiune de o peatră cu inscripție, care fără indoială e dela Tibiscum, pentrucă inscripția sună astfel: Corneliae Salominea Augustae Conjugi Gallieni Augusti Caesaris nostri, Ordo municipalis Tibiscanus devoto numii majestatique ejus. Adeca consiliul orașului Tibiscum întru mărirea sa, a ridicat peatra de monument Corneliei Salomina, soția impărătului Gallienus.

Criselini nu poate constata, că peatra aceasta monumentală unde a ajuns, dar nu cunoaște precis nici locul Tibiscului. Mannert a fost primul, care pune Tibiscul aici, dar a trebuit să vie un învățat maghiar, care în baza unor date absolut autentice, a servit cu date precise cu privire la loc. Acest învățat maghiar a fost Dr. Ortvay Teodor. El a stabilit, că Tibiscum a fost situat lângă vechea moară din Jupa, dealungul canalului morii, care moară azi asemenea s'a ruinat total și numai fundamentul i-se vede.

Înainte de cercetările lui Teodor Ortvay, pe la mijlocul veacului trecut era proprietar la Jupa Alexandru Capra. Acest bărbat cult, care văzuse lumea mare, la 23 Aprilie 1851 însoțit de carol Nendtvich s'a prezintat la Ioan Érdy, custodele secției antichităti a Muzeului național din Budapesta și i-a predat două table de aramă, găsite pe teritoriul Jupei. Tablele de aramă au următoarea explicație:

Luptătorii cari serveau în trupele auxiliare ale legiunilor romane de regulă după un serviciu de 25 ani părăseau cadrele militare. Atunci primeau dreptul de cetățean, li-se aplica dreptul roman matrimonial și de cele mai multe ori se așezau în provinciile impărătești. Legea impărătească, care din caz în caz dispune cu privire la veterani, se săpa în tablă de aramă și se expunea în Capitol la Roma. Pe asemenea table, dupa numele impărătului se înșirau trupele, din care au fost concediați luptătorii emeriți, se scria și aceea, că aceste trupe unde și sub cine au servit, unde au staționat și în fine se înșireu cu numele soldații concediați. Soldatul devenit liber prin asemenea „honestae missio" se legitima cu copia autentică a legii, când se prezinta pentru așezare în orașele provinciale. În decursul veacurilor mii și mii de soldați au primit asemenea certificate de onoare, săpate în aramă, dintre cari total 73 au rămas până azi. Unul dintre acestea a fost predat de Capra. Prin aceasta diplomă săpata în două table de aramă impăratul roman Antonius Pius cu onoare concediază pe Barsimus, fiul lui Calliston, ca pedestraș emerit, care apoi s'a așezat aici în Tibiscum. Acest document e din anul 154 după Hr.

Acestuia avem să-i mulțumim, că cunoaștem numele celor doi consules suffecti ai anului aceluia.

Dar aceste table ne pun în posesiunea încă unui dat interesant, să-i zicem din domeniul politicei minoritare romane. Ele conțin adeca și locul de naștere al veteranului, cum și al celor șapte martori. Din acestea se vede, că Barsimus era evreu din Palestina și la fel șasă dintre șapte martori. Totuși Barsimus a primit „honestae missio" drept de cetațean și imobil la Tibiscum..

Iat, ce valoare arheologică ne-a scos la iveală simțul de jertfă al unui bărbat insuflețit pentru cultură.

De atunci iarăș au trecut trei sferturi de veac, vremea roade mai departe cărămizile, pietrile. sutele de arători aruncă supărați încolo-încoace bucățile de mozaic cari ajung înaintea plugurilor lor și albia schimbăcioasă a Timișului inghite poate chiar acum zidurile casei lui Barsimus, la atriul căruia, dinspre întrare, se mândrea scrisoarea săpata în aramă...

Cele trei cruci de lemn dela drumul Jupa—Zagujeni păstrează amintirea unor necunoscuți. Pe una dintre ele mai demult se acăța trandafir sălbatic, ca cu atât mai vârtos să atragă atențiunea. Multele rămășite ale unei culturi puternice la spatele

acestei cruci, încă acolo în albia Timişului şi sub o pătură de pământ de câteva degete aşteaptă pe aceia, cari înţeleg, că nu e destul a vesti cu fraze gloria trecutului, a se mândri cu mărimea monumentelor de pe vremea lui Traian, dar ca ce se mai poată găsi din valorile culturale ale acestei vremi, ar trebui, cu puţină jertfă, scăpat de pieirea sigură.

*

Dela cercetările lui Dr. T. Ortvay, făcute la 1875 puţini s'au găsit, cari pe locul Tibiscului să fie umblat cu gândul înălţător al amintirilor istorice.

Privirile liniştite şi jocurile desinteresate ale copiilor şi fetelor de păstori rar le au conturbat câte un vânător ori pescar acolo, unde înainte cu şaptesprezece sute de ani mişuia sgomotos vieaţa de oraş.

Exact înainte de ràsboiul mondial, moştenitorul lui Capra, Alexandru Mano, proprieter în Jupa, a învitat un învăţat dela Muzeul Naţional Maghiar, a cărui vizită înse nu a avut alt rezultat, decât că de sub puternicii castani ai parcului din Jupa a ajuns în Muzeul Naţional Maghiar piatra cu înscripţie romană, care încă cu zeci de ani înainte a fost adusă aici pe un pietroiu puternic.

De atunci a venit furtuna de sânge. Sute de oraşe au ajuns iarăş la soartea Tibiscului, s'au distrus, încât şi locurile lor au trebuit căutate, pentrucă mândra cultură a veacului al douăzecelea a luat-o la întrecere cu morala din timpul migraţiunii popoarelor, fără cruţare a nimicit roadele laborioaselor construcţii umane, a distrus vetrele cetăţenilor paşinici.

Şi când au venit la noi zilele „păcii" şi între munţii şi pe şesurile Banatului s'a vorbit, s'a scris şi s'a cântat despre gloria traiană mai mult, decât sute de ani înainte de aceea, marii oratori, scritori şi poeţi, cum ar fi ajuns să viziteze locul, de unde au pornit primii paşi ai gloriei traiane!

Vara acum trecută totuş a adus câţiva amatori: Arhiereul gr. cat. Ioan Boroş, care atât de bucuros se cufundă în amintirile trecutului, Dr. Valer Branisce, bărbatul de stat de mare cultură, preotul Gheorghe Sperlea, notarul Gheorghe Papp, învăţătorul Nicolae Cornean şi autorul acestor rânduri au vizitat oraşul lui Barsimus. Acolo nu au putut ajunge în atriu răcoros, în băi cu fântâni ţâşnitoare, în temple cu foişoare, încă nici la fundamen-

tele acelóra, pentrucă primele le au demolat furtunile veacurilor, iar aceste din urmă încă nu le a scos la iveală opera urmaşilor.

Şi totuş, câte lucruri interesante au văzut şi au găsit!

Aproape paralel cu albia de azi a Timişului, cam la 50—100 paşi de aceasta, se întinde un fel de zid de cetate. Şi în trei-patru locuri se ivesc de sub pătura de pământ ce-l acopere şi dintre tufe, puternicele masse de peatră şi de cărămizi ale acestuia. Dela acesta se întind resturi de zid în albia Timişului, pe cari nici massele de apă ale sutelor de ani nu le au putut desface. Câteva lovituri de târnacop iţi procură cărămizi caracteristice romane, pe cari ici colo se văd semne cu litere.

Înaintea părţilor deschise ale pereţilor putem aduna bucăţi de mozaic. În formă de pesmet sau de L roman mare. Acestea frumos le putem aşeza laolaltă şi deja ne putem închipui icoana în care se prezinta poditul acelor localuri.

Dar putem să dăm şi de obiecte mai speciale. Arhiereul Boroş a transpus în muzeul judeţean moneta de aramă, găsită de mica societate după câteva lovituri cu sapa şi care poartă chipul lui Antoninus Pius. Ies la iveală mereu şi frânturi de vase vechi, ba scriitorul acestor rânduri a găsit. lângă nişte oase de om, bucăţi de sticlă caracteristică romană.

Acestea sunt rezultatul petrecerii de câteva ore acolo, ale unor lovituri de sapă şi târnacop, fără orice pricepere specială.

Nu e motivată dorinţa noastră, de a vedea venînd pe aceia, cari în mod profesional caută şi adună amintirile antichităţii!?

*

Dintre aceia, cari şi-au făcut studiile universitare la Budapesta, vor fi desigur, cari cu drag îşi aduc aminte de plimbările de pe insula Margareta, făcute cu cartea în mână, între ruinile mănătirei de acolo. Ne opream din când în când in faţa lor, ca gândurile noastre dela tezele moderne de economie sau de drept penal să sboare la istoriile legendare ale evului mediu.

Azi în locul, unde înainte cu zeci de ani abia câţiva pereţi şi câteva ziduri de fundament desgropate vesteau trecutul, stau în faţa ta ruinele unui întreg complex de edificii.

Cum? Ungaria învinsă, ciuntită, economiceşte ruinată, nu întrebuinţează banii publici pentru zidire de case, reparare de şosele, ci desgroapă ruine vechi?

Involuntar ne vine întrebarea aceasta şi aşteptăm răspuns la ea.

Ei bine, din banii publici foarte puțin a ajuns aci. Dar cu atât mai mult dîn însuflețirea și din munca tinerimii, sub conducere înțeleaptă.

Trupele de cercetași ale școlilor secundare din Budapesta au desgropat toate monumentele Mănăstirii sf. Margareta. Săptămâni întregi petrecea aici trupa însuflețită, ca prin ostenelele membrilor săi, prin dragostea de cauză a sufletelor tinere, prin cunoștințele profesionale ale profesorilor, să scoată de sub învelișul pământului zidurile, între cari a trăit fiica sfântă a nenorocitului rege maghiar.

Oare trupele noastre de cercetași pot avea chiemare mai frumoasă, decât a elibera ruinele primei stațiuni a gloriei traiane? Oare nu ar lăsa în inima fiecărui tiner urmă neștearsă osteneala, cu care ar contribuit la descoperirea monumentelor Tibisculuì?

Oare se poate închipui muncă culturală mai nobilă și cercetășie mai desăvârșită, ca aceea, care ar avea loc acolo, unde și-a reunit Traian trupele sale și de unde le a dus la primele mari izbânzi?

Noi nu ne putem mândri, că suntem descendenții legionarilor lui Traian. „Departe la Răsărit este trunchiul lemnului nostru.“ Totuș la o asemenea operă și cercetășie ne-am da tot concursul posìbil.

*

Toamna lungă cu zilele ei frumoase, încântătoare iarăș ne-au atras la Tibiscum. Nu singur, ci ca însoțitorul bărbatului însuflețit P. S. Ioan Boroș am vizitat locul vechiului oraș, unde acum iarăș e în mișcare vieața omenească. Da! Oameni lucrează în locul acesta, dar un plugari, cari aruncă sămânța pâinii noui, ei lucrători cu târnacopul și cu hârletul, ca de sub învelișul pământuluî să scoată zidurile vechi, resturile de edificii construite de mâna romană.

Săpăturile urmate de succes, săvârșite de guvern la Grădiște, unde monumentele vechei Sarmizegetuza ies la lumină în abundanță, acelea, cari scot la iveală resturile culturii epocilor preistorice în formă sedimentară, au efectul de a încuraja și astfel propaganda însuflețită a P. S. Boroș a reușit să câștige mijloace materiale pentru ca și la Tibiscum să se miște mânile exploratoare.

Primul scop al vizitei noastre mai noui la fața locului a fost să găsim urmele vestitului drum roman, care la timpul său

peste Tibisc, traverzând provinciile Agmonia şi Pons Augusti, ducea la Sarmizegetuza. Acest drum la apus venea încoace dela Caput Bubali, din apropierea Delineştilor de azi. Că acest drum unde trecea peste Timiş, natural deocamdată nu se poate constata precis, doar albia Timişului atâta s'a schimbat, încât mai întâiu trebue să se stabilească situaţia vechei albii.

Lângă urmele drumului roman chiar şi ochiul unui laic obsearvă fluctuaţiunea porumbiştei, hârtoapele, în apropierea cărora devin mai dese grămezile de cărămidă romană şi pietrile încleite cu un var special. Sub un strat de pământ de câteva degete, în aceste locuri dăm deja de resturile câte unui zid. Şi atunci scrutătorul e cuprins de o pasiune ca la jocul de cărţi. Ceasuri întregi caută la fiecare lovitură de sapă, de cumva una sau alta scoate la lumină ceva interesant.

Şi aceasta pasiune se lipeşte şi de muncitori. Dintre ei, cei mai bătrîni toţi ştiu să povestească ceva. Unul sau altul a auzit, ştie despre săpăturile săvârşite mai demult aici, că atunci s'au văzut mulţime de ziduri, iarăş altul vorbeşte despre aceea, câte pietri, cărămizi duc an de an, die acest loc, ceice zidesc la Jupa. Unul povesteşte, că nu demult cutare Juon de Jupa adus acasă ceva peatră cu înscripţie, care acum desigur se găseşte acolo înaintea casei lui. Devine deci problema cea mai urgentă, căutarea lui Juon dela Jupa.

Durere, şi scrutătorii o păţesc de multe ori ca şi cărţasii: nădăjduesc şi se păcălesc. Pe peatra găsită înaintea casei lui Juon Peia nu s'a găsit înscripţie...

Dar pentru aceea cine îşi pierde nădejdea? Bucăţile de mozaic adunate într'o roabă, câteva puternice cuie de fier şi un ac de fer, cari au iesit la iveală dela adâncimea de un metru şi jumătate, ne înspiră nădejdi noui. Căci unde este ac, acolo a trăit şi femee şi unde a fost femee, acolo şi la romani a fost lux...

*

Anatole France, decedat nu demult, în lucrarea sa „Pe peatra albă", duce pe cetitor la săpături romane cu mica Societate, care a plecat să viziteze pe Giacomo Boni, comandantul „forului înviat din mormânt."

Nemuritorul scriitor dă o icoană mişcătoare a celor văzute acolo, a izvorului şi fântânei Iuturna dela poalele muntelui Palatinus, a altarului construit la locul de rug al Cezarilor şi a mormântului legendar al lui Romulus. Apoi continuă: forul li-

niștit nu peste mult s'a umplut de umbre la fel liniștite și transparente. Lucrători de pământ cu pielea de bronz lucrau pe acest câmp de piatră; vre o câțiva continuând lucrul regilor de ordinioară, învârteau roata unei fântâni, să tragă apa, care iată, încă tot irigă stratul, pe care pe vremea cucernicului Numa durmea, acoperit cu rogojină, velabrumina. Lucrătorii își vedeau de lucru la rând și cu luare aminte. Unul dintre vizitatori a întrebat pe conducătorul săpăturilor, cum poate obține, ca lucrătorii lui să fie atât de sârguincioși? Pentrucă trăiesc ca ei, a răspuns Giacomo Boni. Împreună cu ei sgărim pământul, le spun, ce este aceea, ce noi căutăm, fac să simțească frumusețea lucrului nostru comun.

Aceasta descriere a lui Anatole France mi-a venit aminte, când am văzut pe Arhiereul Ioan Boroș, între resturile de ziduri dela Tibiscum lângă lucrătorii cu pielea de bronz. El explică cu o vioiciune atât de tinerească, urcă peste surpături cu atâta elasticitate, cu atâta lipsă de oboseală se pleacă peste pământul săpat, ca să poată privi mai bine ceeace sclipeste în el, ca și când nu i-ar apăsa umerii șapte decenii.

O însuflețire ca aceasta cum și-ar pierde ținta: Notarul Cerpazovici, conducătorul permanent al lucrărilor și „cei cu pielea de bronz" lucrează mereu. Lucrătorii „Tibiscului de înviat din mormânt", poate și ei simțesc frumseța lucrului comun, ca frații lor oarecândva la Forul Roman . . .

De când ultima oară am fost pe aici, în lungime de mulți metri s'au eliberat de zidurile rămase de temnița milenară. S'au răscolit morminții multor „civi romani", aflându-se într'aceea noui „comori". Mai nainte am anunțat acul, pe care cu optsprezece veacuri mai nainte l-a ținut în mâna ei, femeea romană și am arătat bănuiala, că unde a fost acul, acolo a fost și femee, și unde a fost femee, a fost și lux. Și iacă, au ieșit la lumină și mărgelele. Pietricele colorate, în diferite mărimi și forme. Și un alt ac, la adâncime de doi metri în pământ, care nu mai e de fer, ci de ceva materie mai fină. Apoi între fărămăturile vaselor de lut, bucățile unei cești de sticlă.

Plinius în cap. 36 al cărții sale „Historia Naturalis", povestește anecdota, că fenicienii, cari se negustoreau cu natriu, au voit să-și gătească mâncare la malul râului Belus, dar negăsind peatră, au scos din transportul lor câteva bucăți de natriu și din acelea au făcut vatră focului. Natriul a fost topit

prin foc şi acesta amestecându-se cu nisipul lipit de el, s'a prefăcut într'o materie strălucie, necunoscută până acum. Aceasta anecdotă a lui Plinius, ce-i drept, cum schioapătă, pentrucă la producerea sticlei nu e de ajuns focul, care e bun la hanul cu grătar, dar la tot cazul dovedeşte, că Romanii pe vremea marelui istoric scrutau deja modul producerii sticlei folosite de ei. Fără îndoială, înainte de Hristos cu 1500 ani eghiptienii au avut deja sticlă. Grecii, moştenitorii industriei tehnice şi a artei eghipteniilor şi a popoarelor din Asia minoră, din aceasta mare moştenire n'au pus pond pe sticlă. Dincontra, Romanii au iubit-o şi au întrebuinţat-o foarte mult. E de înţeles prin urmare, că departe de capitală, la Tibiscum chiar, găsim vase de sticlă. Dar se înşală, cine crede, că sticla Romanilor e asemenea sticlei noastre albe curate ori verzi. A lor e cu mult mai interesantă. La curburile fracţiunilor de ceaşcă, ce am găsit, aceasta sticlă în zigzaguri arată toate culorile curcubeului, prin urmare firesţe, nu e aşa străvezie, cum e cea ieşită acum din fabricile noastre.

O mare monetă de bronz a împăratului Hadrian şi lângă un oscior chiar şi o scoică a ieşit la iveală dela 2 m. adâncime sub pământ. Şi scoica numai ca obiect de lux a putut ajunge în casa romană, de unde ajunge acum în muzeu.

Decât aceste mici obiecte găsite, cu mult mai mare însămnătate ar avea, dacă în sfârşit prin săpături am ajunge la pietri cu înscripţii, cari ar vărsa mitică lumină asupra istoriei Tibiscului. Durere, încă nu e nici o urmă de acestea. Un capitel fără înscripţie se poate vedea în curtea unui gospodar dela Jupa, iar bătrânii vorbesc de un leu fără cap, pe care l-au văzut oarecândva, dar de atunci l-a înghiţit pământul. Locul i-se ştie şi aşa nu peste mult şi leul va scăpa din temniţa sa, de nu cumva nu e creaţiunea fantaziei, care deja lucrează cu mare avânt deasupra rămăşiţelor reale ale Tibiscului.

*

Precum la afacerile de crimă senzaţională, pe urma comunicatelor poliţiei se prezintă cetăţenii, cari cu ceva micidate caută să uşureze lucrul instrucţiei, aşa ne caută şi pe noi aceia, cari ştiu ceva despre săpăturile mai vechi dela Tibiscum, despre cele găsite ori văzute acolo. La anchete autorităţile poliţeneşti de multe ori zîmbesc asupra celor auzite, căci deloc obsearvă încoherenţa lor cu cauza care aşteaptă lămurire. Şi noi zimbim, când ne arată un feşnic de alamă, care a fost găsit cu zece ani

înainte în locul Tibiscului. Da, adevăratele lumânări „Milly" întră pesfert în aceasta antichitate, care se poate avea pentru o jumătate litru de țuică.

Dar găsim și comunicări prețioase.

Incă înainte de ce ar fi apărut articolul nostru precedent, în care s'a făcut mențiune și de leul de peatră, ni-a făcul vizita d-l Fedor Palik-Ucsevny, acest senior al societății noastre, ca să ne întrebe, găsit-am deja leul de peatră, care a stat de pază, desigur înaintea porții Tibiscului?

Apoi de fapt a fost leu de peatră? am întrebat noi. Nu-e acesta numai produsul fantaziei bătrânilor din Jupa? D-l Palik-Ucsevny ne-a asigurat, că înainte cu câteva decenii cu ochii lui l-a văzut, cioplit din ceva peatră galbenă, în mărimea unui câine dela oi.

Mai știe de un lucru găsit la Tibiscum, despre care i-a făcut mențiune la timpul său Alex. Capra.

Capra a trimis un țigan să-i prindă raci la partea Timișului cu țermure, unde pe vremea aceea se găseau încă raci din abudanță. Țiganul a venit înapoi și s'a plâns amar, că nu a prins nimic, dar aproape și-a tăiat mâna cu tabla de aramă adusă cu sine, care a găsit-o acolo sub țermure, unde a bănuit raci.

Iată istoria găsirii tablelor de aramă, dăruite de Capra muzeului din Budapesta.

*

Înainte de a ne lua rămas bun dela Tibiscum, trebue să facem încă mențiune de un obiect istoric al muzeului din Timișoara, ajuns de aici acolo:

În vara anului 1872 nu tare departe dela delta Bistrei în direcție sudostică iarăș a ieșit la iveală un lucru prețios, care se păzește acum în muzeul dela Timișoara. E un stâlp de altar. Pe acest stâlp de peatră se poate vedea înscripția fiamen M. T. adeca municipii Tibisci, cel puțin aceste două litere așa le-au tâlcuit specialiștii, între cari și Momsen.

Aceasta peatră comemorativă, foarte însemnată în colecția epigrafică romană, ba putem zice, unică, e ornamentată cu capitel, baza de sus e apăsată, la laturea din afară este rămășița unui drag de fer, care a putut servi sau de feșnic sau de țâțâna unei uși de aramă care se așeza deasupra aceleia. Din basinul sculptat ducea o deschizătură din lături. Fiecare capitel e de 1 palmă de lung, stâlpul dintre cele două e de 3 palmi lung; grosimea e de 2 palmi, sinul basinului de $1^1/_2$ palmă.

Întreg stâlpul e cioplit din cvarț alb și seamănă mult cu baptisterele așezate în bisericile mai mici și se vede, că a fost folosit deja ca baptister; greutatea totului e cum 500 klgr. Pe fața dinainte se poate citi o înscripție bine conservată, cu literele caracteristice ale veacului II. fără an; textul e următorul:

V I V O V M V D
I V L I V S
V A L E N T I N
FL A M E N M T
)R O S A L V T E M
SVAM SVORVM
QVE OMNIVM
Co N T V B E R N I V M
V V L V M V P V

Dar nu numai cel din Timișoara, acum și mica noastră colecție de muzeu neglijată, se poate mândri cu un monument mai interesant din Tibiscum.

Înainte cu câteva zile a ajuns la Lugoj de lâgă un zid desgropat acolo, un capitel cioplit, ca mândru premergător a celor ce se nădăjduesc încă. S'a găsit și leul fără cap, durere, deja așezat în fundamentul unei case zidite nu demult, la șoseana ce duce peste Jupa, de unde nu se poate scoate . . .

*

Dar a căzut zăpada și zidurile Tibiscului scăpate nu demult de învelișul pământului, iarăș au dispărut dinaintea ochilor. Au dispărut, ca în primele zile cu soare ale primăverii să apară din nou, și să ne îndemne mai departe la lucru fără preget.

De ar dispare tot așa de repede și indiferentismul, care însoțește o asemenea muncă culturală, indiferentismul, care împiedecă readucerea la vieață a Societății noastre de Muzeu, de ar dispare tot așa de repede, ca vălul de zăpadă ușor și sclipicios, căzut acum, pe zidurile Tibiscului!

48 milioane.

Decând a apărut admirabilul articol al d-lui William Martin în „Journal de Genéve" — articol reprodus şi de noi în altă parte a revistei — întreagă presa minoritară din Ardeal şi mai multe din organele mondiale, au accentuat cifra de 48 milioane, care arată mai bine gravitatea problemei minoritare.

Adeca dl. William Martin a apreţiat la 48 milioane numărul acelora, cari în diferitele state ale Europei se găsesc în condiţiuni de minorităţi naţionale.

Distinsul publicist elveţian nu specifică. Noi însă, cari stăm absolut în serviciul ideei minoritare universale, am găsit de necesar ca prin utilizarea materiei, ce ne stă la dispoziţie, să lămurim mai bine icoana.

E meritul prof. Hickmann, mai bine zis a dlui Alois Fischer, că în temeiul datelor adunate de „Bibliothek des Bundesamtes für Statistik", stau la dispoziţia cercetărilor tablouri, cari sunt absolut demne de incredere şi prin urmare pot fi luate ca bază la orice discuţie stiinţifică. Aceste lucrări ne-au facut posibil şi nouă a arăta în tablourile ce urmează, că la drept vorbind în fiecare ţară ce minorităţi naţionale sunt şi cât e numărul acelora.

Dacă în tablourile noastre adunăm numărul diferitelor minorităţi naţionale, obţinem suma de 50 milioane 500 mii, că vre-o două milioane şi jumătate mai mult, decât cât scrie dl. William Martin. Dacă luăm statele înşirate, putem vedea, că lipsesc dintre ele republicele sovietice, deci în cifra minoritară de $50^1/_2$ milioane nu se coprind ceice se găsesc în condiţie minoritară, pe pământul rusesc.

Pe teritorul rusesc rămas în Europa se găsesc 98 milioane locuitori. Dintre acestia sunt 62 milioane ruşi şi ruşi albi, 24 milioane ucraineni şi 12 milioane alte naţionalităţi. Informitatea sistemului sovietic se arată şi la chestia minoritară naţională. Auzim când de opresiunea cea mai brutală, când de tratamentul cel mai liberal. Actualmente auzim mai mult de tratamentul mai favorabil minorităţilor, adecă de aceea, că d. ex. şi în regiunea Volgei s'au înfilnţat soviete germane independente.

Deci când dl. William Martin în articolul său a apreţiat la 48 milioane numărul „minorităţilor europene“ desigur nu s'a gândit la cei ce trăiesc pe pământ rusesc, căci dacă aici socotim între ele şi pe ucraineni, atunci numai în aceasta parte a Europei găsim 36 milioane în condiţie de minoritari.

Diferenţa dintre cele 48 milioane amintite de dl. William Martin şi între cele 50½ milioane, ce rezultă din tabloul nostru, poate avea doua explicaţii.

Una, că noi am luat între minorităţi şi pe slovacii din Ceho-Slovacia (2,100.000 suflete). La această ne-au îndemnat toate datele, ce avem despre viaţa lor. E posibil, că dl. William Martin consideră de majoritate naţiunea ceho-slovacă, ceace la tot cazul ar fi greşeală.

Ori împrejurarea, că pe croaţi şi dl. William Martin fără indoială îi socoteşte între minorităţi, căci altfel ar obţine o cifră mai mică decât 48 milioane, ne prezintă ca verosimil, că şi pe slovaci i-a socotit între minorităţi, deci diferenţa poate avea şi altă cauză.

Din tabloul nostru cetitorul poate vedea, că după minorităţile înşirate cu numele la fiecare stat, au ajuns în rubrică deosebită cei de „alte“ naţionalităţi. Dacă lăsăm la o parte pe acesti de „alte“ naţionalităţi cari ocur în urma caracterului lor adevărat naţional, rămâne 48 milioane numărul acelora, cari au parte de amara soarte minoritară.

Mai avem să amintim, că dintre 27 state, numai în 13 ocur Evreii ca minorităţi naţionale.

Tabloul nostru prezintă icoana anului 1922. Tot atunci, lăsând la o parte locuitorii sovietelor, în celealalte părţi ale Europei au trăit 351 milioane. Deci în Europa tot al şaptelea om e de naţiune minoritară.

Trebue o dovadă mai gravă pentru a arăta, că chestia minoritară naţională stă pe primul plan al politicei mondiale şi că, precum constată dl. William Martin, „dintre toate problemele, pe cari războiul le-a lăsat ca moştenire Societăţii Naţiunilor, fără indoială cea mai delicată şi poate şi cea mai grea e problema minoritară.“

Nrul curent	Numele Statului	Numărul total al populației	Națiunea majoritară	Numărul membrilor națiunei majoritare	Majoritatea în %	Națiunile minoritare	Numărul membrilor națiunilor minoritare	Minoritatea în %
1	Albania	725000	albaneză	700000	96·6	diferite	25000	3·4
2	Austria	6480000	germană	5780000	89·2	cehă	120000	1·9
						croată și slov.	110000	1·7
						evreiască	300000	4·6
						altele	170000	2·6
						total	700000	10·8
3	Belgia	7540000	valonă	3200000	42·4	olandeză	110000	1·5
			flamandă	4000000	53·0	germană	80000	1·1
						altele	150000	2·0
						total	340000	4·6
4	Bulgaria	4950000	bulgară și macedonă	4250000	85·9	țigană	120000	2·4
						turcă	350000	7·1
						altele	230000	4·6
						total	700000	14·1
5	Ceho-Slovacia	13700000	cehă	6600000	48·1	slovacă	2100000	15·3
						polonă	80000	0·6
						ucraină	460000	3·4
						germană	3250000	23·7
						evreiască	350000	2·6
						ungară	740000	5·4
						altele	120000	0·9
						total	7100000	51·9
6	Dania	3420000	daneză și irlandeză	3330000	97·4	germană	55000	1·6
						altele	35000	1·0
						total	90000	2·6
7	Estonia	1109000	estonă	980000	88·3	rusă	55000	4·9
						germană	45000	4·1
						altele	30000	2·7
						total	130000	11·7
8	Finnlanda	3467000	finnlandeză	3000000	88·2	suedeză	360000	10·6
						altele	40000	1·2
						total	400000	11·8
9	Franța	39500000	franceză	35800000	90·6	italiană	350000	0·9
						spaniolă	200000	0·5
						bretonă	1100000	2·8
						germană	1500000	3·8
						flamandă	150000	0·38
						evreiască	130000	0·33
						bască	170000	0·43
						altele	100000	0·26
						total	3700000	9·43

Nrul curent	Numele Statului	Nomărul total al populației	Națiunea majoritară	Numărul membrilor națiunei majoritare	Majoritatea în %	Națiunile minoritare	Numărul membrilor națiunilor minoritare	Minoritatea în %
10	Grecia	5025000	grecă	4000000	79·6	albaneză	125000	2·5
						macedonă	200000	4 9
						evreiască	100000	2·0
						turcă	350000	6·9
						altele	250000	5·0
						total	1025000	20·4
11	Jugoslavia	12200000	sârbă	6100000	50·0	croată	2700000	22·2
						slovenă	1050000	8·7
						macedonă	210000	1·7
						cehă și slov.	150000	1·2
						română	190000	1·6
						albaneză	490000	4·0
						germană	530000	4·3
						evreiască	65000	0·5
						ungară	470000	3·8
						altele	250000	2·0
						total	6105000	50·0
12	Polonia	27400000	polonă	15200000	55·5	ucraină	5000000	18·2
						rusă	1600000	5·8
						litvană	250000	0 9
						germană	2000000	7·3
						evreiască	3100000	11·4
						altele	250000	0·9
						total	12200000	44·5
13	Letonia	1865000	letonă	1460000	78·3	letonă	25000	1·3
						polonă	55000	2·9
						rusă	160000	8 6
						germană	65000	3·5
						evreiască	80000	4·3
						altele	20000	1 1
						total	405000	21·7
14	Litvania	1900000	litvană	1420000	74·6	rusă	100000	5·3
						polonă	50000	2·7
						germană	80000	4·2
						evreiască	220000	11·6
						altele	30000	1·6
						total	480000	25 4
15	Luxenburg	261600	germană					
16	Ungaria	7950000	ungară	6650000	83·6	germană	480000	6 0
						slovacă	180000	2·3
						evreiască	460000	5·8
						altele	180000	2 3
						total	1300000	16·4
17	Britania și Irlanda	47650000	engleză și scoțiană	43100000	90·5	irlandeză (vorb. celta engl.)	3500000	7·3
							600000	1·3
						evreiască	300000	0·6
						altele	150000	0·3
						total	4550000	9·5

Nrul curent	Numele Statului	Numărul total al populației	Națiunea majoritară	Numărul membrilor națiunei majoritare	Majoritatea în %	Națiunile minoritare	Numărul membrilor națiunilor minoritare	Minoritatea în %
18	Olanda	6980000	olandeză	6000000	86·0	friză	770000	11·0
						evreiască	110000	1·6
						altele	100000	1·4
						total	980000	14·0
19	Germania	61440000	germană	59060000	96·14	olandeză	150000	0·24
						polonă	1100000	1·80
						cehă	110000	0·18
						rusă și ucrană	200000	0·33
						evreiască	570000	0·90
						altele	250000	0·41
						total	2380000	3·86
20	Norvegia	2680000	norvegian	2650000	98·9	altele	30000	1·1
21	Italia	38900000	italiană	37880000	97·3	slovenă și croată	450000	1·2
						germană	270000	0·7
						altele	300000	0·8
						total	1020000	2·7
22	Portugalia	6400000	portugheză	6360000	99·4	altele	40000	0·6
23	România	16500000	română	11800000	71·5	germană	800000	4·8
						ucraină	750000	4·5
						bulgară	150000	0·9
						țigană	200000	1·2
						evreiască	850000	5·2
						turcă	250000	1·5
						ungară	1500000	9·2
						altele	200000	1·2
						total	4700000	28·5
24	Spania	21530000	spaniolă	20930000	97·2	bască	430000	2·0
						altele	170000	0·8
						total	600000	2·8
25	Elveția	3900000	germană	2650000	88·7	rhetoromână	340000	8·7
			franceză	810000		altele	100000	2·6
			italiană	340000		total	440000	11·3
26	Svedia	5960000	svedeză	5900000	99·0	altele	60000	1.0
27	Turcia	1800000	turcă	800000	44·5	grecă	400000	22·2
						armeană	200000	11·1
						bulgară, maced.	200000	11.1
						altele	200000	11 1
						total	1000000	55·5

Director și redactor răspunzător: dr. Elemér Jakabffy.
Tipărit: Husvéth și Hoffer, Lugoj.